

Stenshede

en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder

Sanne Boddum og Martin Mikkelsen

Skår til to lerkar samt en del af en flintflække fundet i grube K7.

Bygherre: Bjerringbro Kommune

Viborg Stiftsmuseum 2006
Bygherrerapport nr. 9

ISBN 978-87-87272-55-1

Indledning

Bjerringbro Kommune har i flere år haft et industriområde ved Stenshede lige nord for byen og lige vest for Hjermind (Figur 1). En del af området er allerede bebygget, men store dele af området var indtil marts 2005 stadig under plov. På dette tidspunkt solgte kommunen en større grund til en virksomhed, som ønskede at etablere sig i området. For ikke at risikere, at anlægsarbejdet skulle blive forsinket, anmodede kommunen Viborg Stiftsmuseum om at foretage en arkæologisk forundersøgelse for at finde ud af, om der skulle være spor efter fortidsminder i området.

Figur 1. Stenshedeområdet med angivelse af industriområde (blå firkant) samt placering af tidligere registrerede arkæologiske lokaliteter. Udskrift fra DKC.

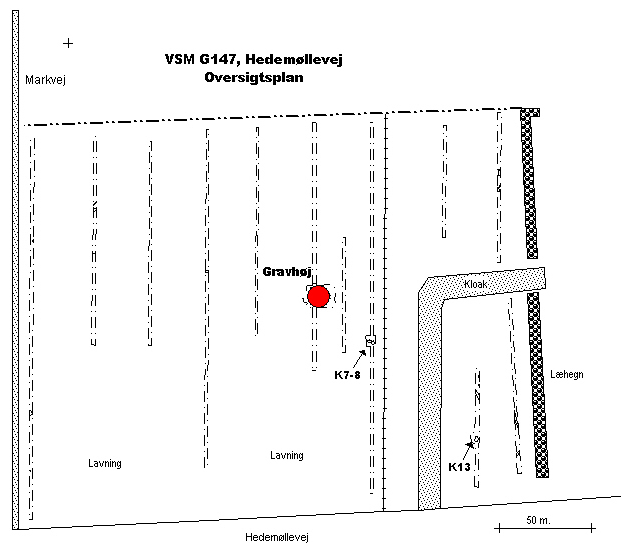

Forventningerne var på forhånd ikke store. Der var ikke tidligere gjort arkæologiske fund i Stenshedeområdet (figur 1) og landmanden, der de sidste mange år har dyrket jorden, havde aldrig fundet noget. Det nærmeste kendte fund var gjort et par hundrede meter syd for området. Her blev der i et område, der skulle bebygges i 2003, fundet spredte anlægsspor fra bl.a yngre stenalder (nr. 59). Lidt sydvest for området var endvidere allerede sidst i 1800-tallet registreret 7 gravhøje. I en af disse gravhøje (nr. 26) er både fundet en svær flintøkse fra yngre stenalder samt et ukendt antal gravurner, der formodentlig er fra yngre bronzealder. Alle gravhøjene er i dag fjernede, kun et par af dem anes stadig som svage forhøjninger. Der må selvfølgelig have været nogle bopladser i nærheden af disse gravhøje, og en lokal amatørarkæolog har da også gjort en række fine fund nær ved gravhøjene. Men på trods af de kendte fund var det altså på forhånd højst usikkert, om der også skulle være fortidsminder i industriområdet ved Stenshede.

Gravhøj fra enkeltgravskulturen i yngre stenalder

Ved forundersøgelsen blev der udlagt næsten 1km søgegrøfter før der fremkom noget af interesse. På områdets højeste sted kunne anes en ganske svag højning. Det lignede umiddelbart ikke noget, men da vi nærmede os stedet tiltog det gamle, mørke muldlag i tykkelse. Det var mistænkeligt, fordi der normalt er pløjet helt ned til undergrunden på de højeste steder.

Figur 2. Oversigt over placeringen af søgegrøfter, gravhøjen og enkelte andre anlæg ved Hedemøllevvej

Pludseligt blev jorden ganske lys, dog kun over en strækning på ca. 9m før det langt mørkere muldlag dukkede op igen. Nu var mistanken for alvor vakt, det lignede grangiveligt resterne af en overpløjet, ja næsten helt bortpløjet gravhøj. Derfor blev der udlagt en ekstra søgegrøft hen over den formodede midte af højen. På det højeste sted og tilsyneladende lige midt i højen ramte maskinen toppen af flere sten. Det kunne tyde på, at der her var en grav, i så fald formodentlig den grav højen oprindeligt blev rejst over.

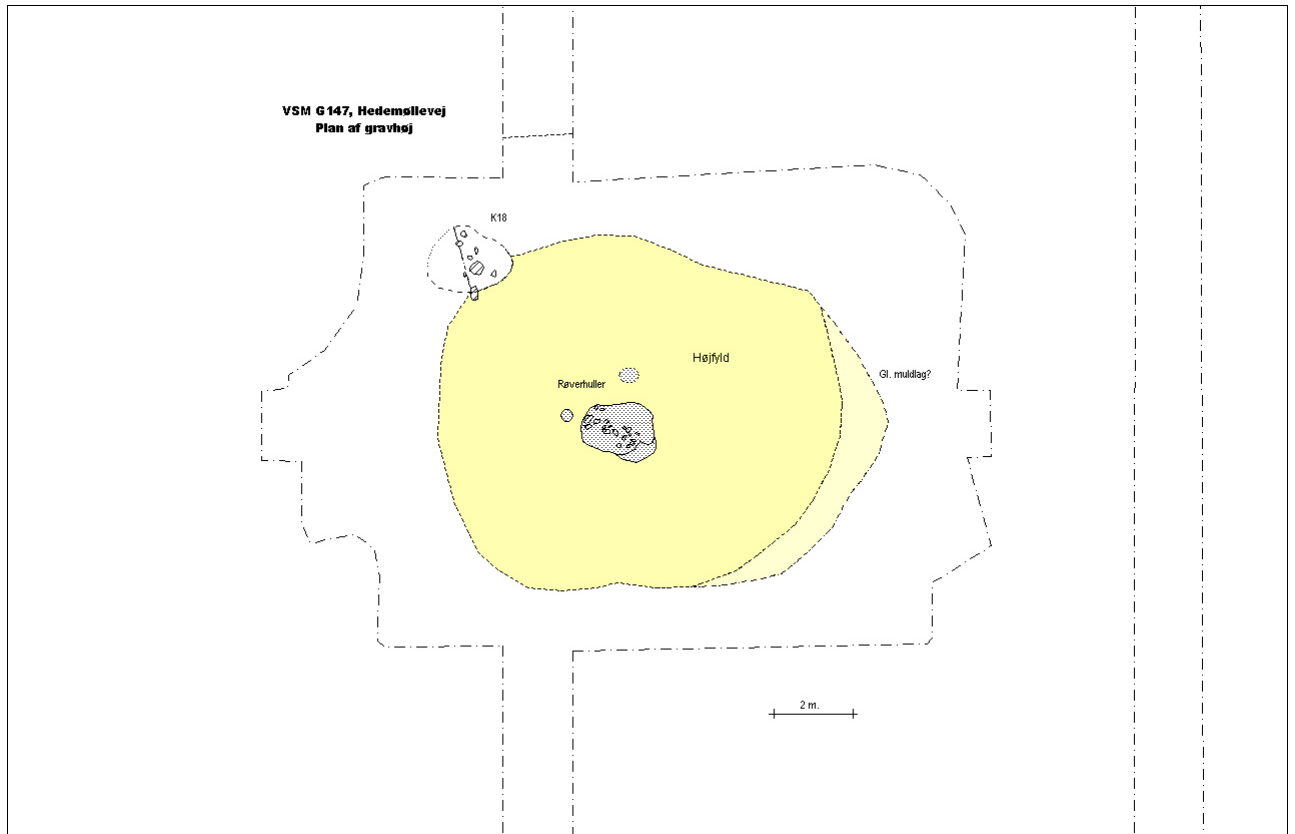
Resultaterne fra prøvegravningen afstedkom en egentlig udgravning af højen. Her blev mulden bortgravet fra hele højen og fra et mindre område lige omkring højen. Når man ikke bare nøjes med at afdække selve højen skyldes det, at der erfaringsmæssigt ofte er både grave og andre fortidsminder placeret lige rundt omkring gravhøje. Det var nu ikke tilfældet her.

Som forventet var der kun ringe rester tilbage af højen, jf. figur 3. Kun de nederste 5-10cm var bevaret, men det var dog nok til at konstatere, at der givetvis har været tale om en rundhøj, der har haft en diameter på ca. 9m. Det lyder ikke af meget, når man sammenligner med en række af de betydeligt større, fredede gravhøje, man stadig kan se rundt omkring i det danske landskab. Mange af de fredede gravhøje er over 15m i diameter og en ikke ubetydelig del er over 20m i diameter.

Men fra den del af yngre stenalder, vi kalder enkeltgravskulturen, er små høje et velkendt fænomen og derfor er der ikke noget overraskende i størrelsen på den nyfundne gravhøj. Hvor høj den har været finder vi aldrig ud af. Men et godt bud er vel, at den næppe har været meget over én meter. Lave småhøje er meget almindelige i enkeltgravskultur. Den begrænsede stør-

relse kan meget vel være grunden til, at højen som mange andre gravhøje ikke blev registreret i slutningen af 1800-tallet, da Nationalmuseet sendte folk ud i hele landet for at registrere Danmarks fortidsminder.

Figur 3. Udgravningsfelt med rester af gravhøjen

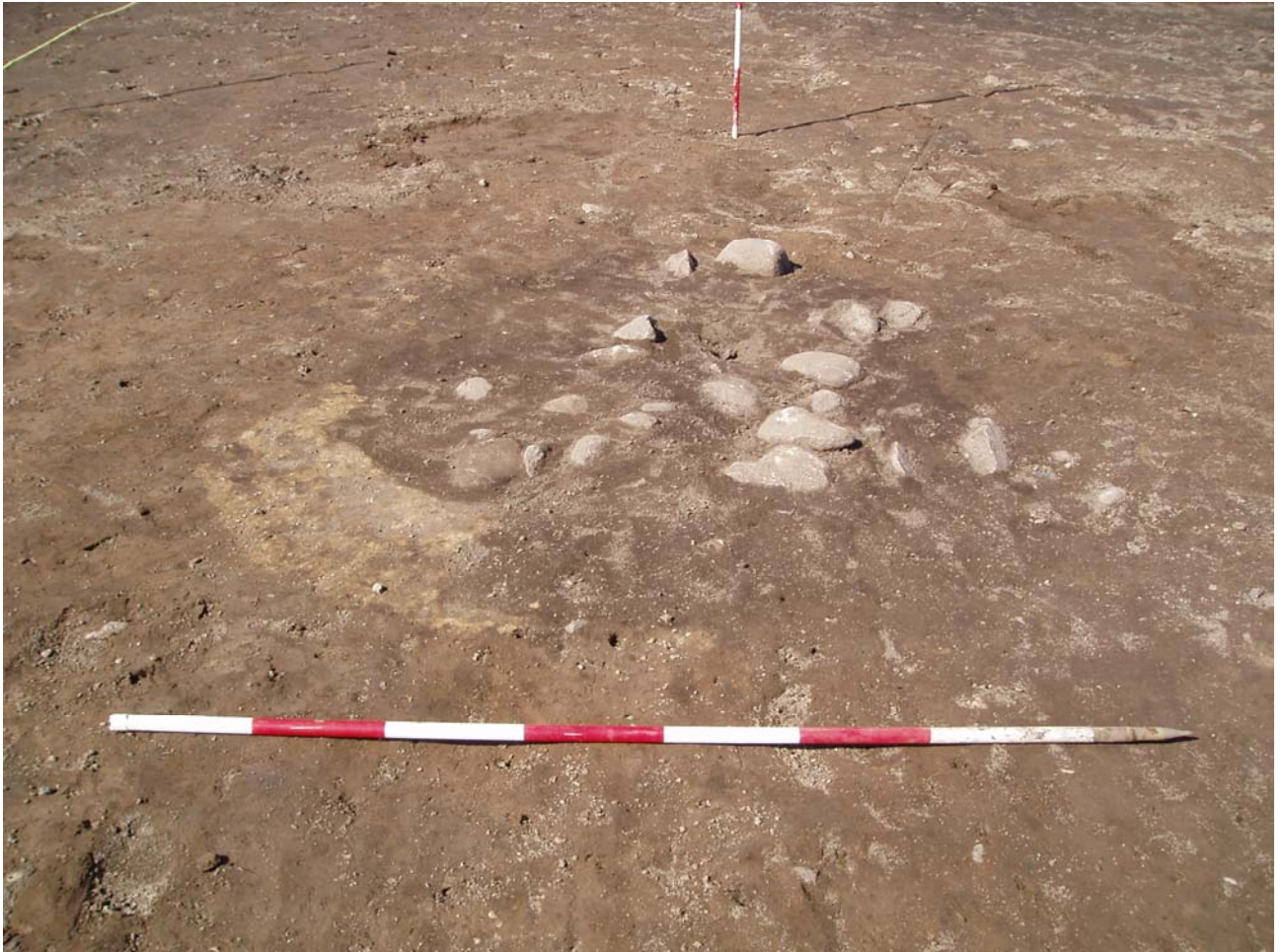
Tilbage til resterne af selve gravhøjen. Midt i højen stødte vi som nævnt oven for på sten allerede ved prøvegravningen. Efter muldafrømningen kunne vi afrense området med sten (figur 4). Vi kunne ret hurtigt se, at der lå en samling sten i en nedgravning med noget mørkere muld end højfylden. Men desværre lå de meget uregelmæssigt og tilsyneladende helt uden orden. Det var ikke særligt opløftende, for det kunne tyde på, at der havde været en gravrøver på spil. I kanten af det formodede røvehul kunne der ses et mindre område med næsten rent gult ler (figur 4). Vi overvejede om det kunne være den sidste rest af en grav.

Udgravningen gav os desværre ret i vores værste antagelse. En gravrøver havde været på spil. Selv om vi fandt små stykker brændte ben, fandt vi ingen sikre rester af den grav eller måske de grave, som må have været på stedet. Gravrøveren havde i dette tilfælde været meget effektiv og ødelagt det hele. Vi aner ikke hvornår gravrøveren har været på spil. Jorden i røvehullet var dog så fast, at det må have været et stykke tid siden. Om det er helt tilbage i 1800-tallet er måske tvivlsomt, da vi fandt en velbevaret knogle fra en formodet fugl i fylden.

Det mærkelige er dog de brændte ben, der fandtes i røvehullet idet der tilsyneladende er tale om brændte menneskeknogler. Ud fra højfylden, der spredt rummede flintafslag, er det ret sikkert, at gravhøjen er fra yngre stenalder og formodentlig fra enkeltgravskulturen. Men dengang brændte man ikke de døde, så derfor forekommer det ikke sandsynligt, at de brændte ben

kommer fra den oprindelige grav på stedet. Vi står derfor med lidt af et mysterium: Hvor kommer de brændte ben så fra? Det eneste rimelige forslag er, at man på stedet har foretaget endnu en begravelse, dog lang tid efter at højen er opført. F.eks. kan man meget vel sent i bronzealderen eller måske i ældre jernalder have udset sig toppen af den lave høj til endnu en begravelse. Vi kender sådanne sekundære begravelser fra mange andre gravhøje og hvorfor skulle det ikke have været tilfældet her?

Figur 4. Sten i røverhul midt i gravhøjen.

I dette tilfælde fik vi altså en lang næse. Ingen fine gravgaver dukkede op, kun de sørgelige rester af en gravhøj.

Bopladsfund fra tragtbægerkulturen i yngre stenalder

Der dukkede dog lidt andet op ved udgravningen.

Lidt sydøst for gravhøjen stødte vi to steder (se K7-8 samt K13 på figur 2) på sten, og da vi afrensede dem dukkede der potteskår op. Der var tale om nogle ret så grove skår, hvor leret var blevet iblandet knuste stykker fra en granitsten og derfor kunne vi være ret så sikre på, at der var tale om skår fra yngre stenalder. Det blev besluttet at undersøge de nedgravninger, som stenene lå i.

I K7 fandt vi mange skår til to lerkar samt en del af en flintflække (se foto på forsiden). Det største lerkar var desværre meget knust og det er ikke lykkedes at samle større dele. Vi kan dog se, at det har haft nogle såkaldte 'øskener', det vil sige en slags ører med små huller, siddende på karsiden. Det andet kar er noget mindre, men her har vi heldigvis fundet en del af karsiden med rand og derfor er formen på karret lettere at bestemme. Der har givetvis været tale om et tragtbæger, selv om der ikke er en tydelig skulder på karret. Bortset fra nogle hak i randen har karret ikke været ornamenteret.

Flintflækken er knækket, men lidt retouche (meget små fine 'hak' i kanten) tyder på, at den måske har været brugt som en kniv eller et segl. Måske kan man ved at studere 'hakkene' under mikroskop finde ud af, om flækken har skåret i skind eller træ, eller om den har været brugt til at høste korn eller tagrør med.

I både K8 og K13 fandtes også store, groftmagrede lerkarskår som de store skår fra K7. Der var dog ikke nær så mange og vi har ingen stykker, der kan fortælle noget om lerkarernes nærmere udseende. Der er dog næsten ingen tvivl om, at K8 og K13 er fra samme tid som K7. Enkelte andre steder fandtes også nedgravninger, der lignede K7-8 samt K13 både ud fra fyld og i nogle tilfælde forekomsten af sten. Disse nedgravninger blev dog ikke undersøgt nærmere.

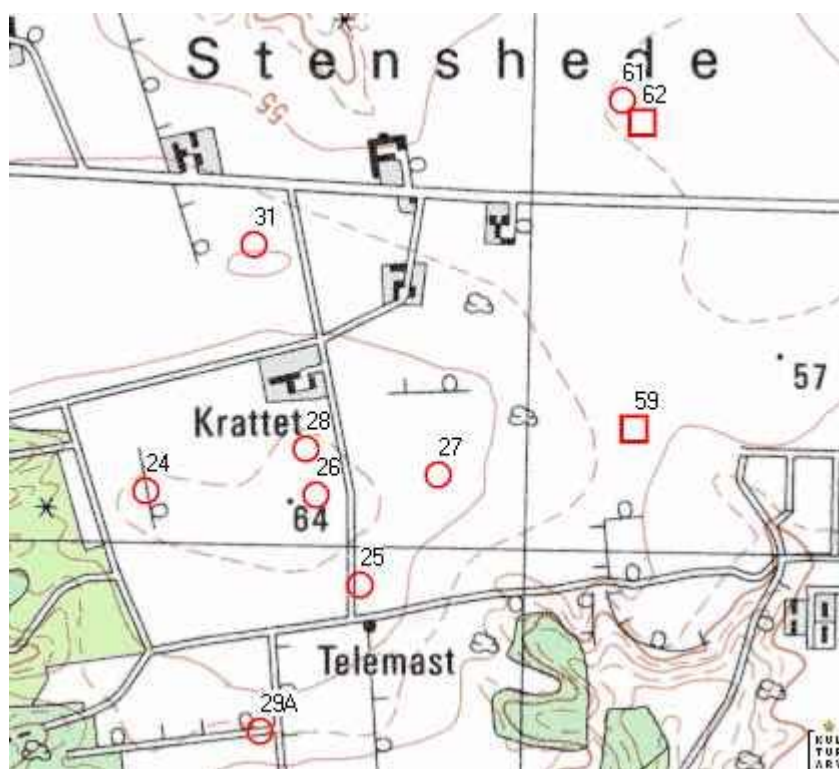
Fundene fra K7 og K13 kan dateres til den fase af yngre stenalder vi kalder tragtbægerkulturen og fundene er derfor mere end 5.000 år gamle. De er dermed noget ældre end gravhøjen.

Fundene viser, at man har færdedes i området i en tidlig del af tragtbægerkulturen. Men vi ved ikke hvad man har foretaget sig i området på dette tidspunkt. Har man boet der, foretaget ofringer eller er man kun lejlighedsvist kommet forbi?

Fundene i lokalt perspektiv

Selv om resultaterne ikke blev så gode, som vi på forhånd havde håbet på, så giver de nogle nye brikker til det billede af forhistorien som vi kan begynde at ane i Stenshedeområdet.

Figur 5. Arkæologiske lokaliteter i Stenshedeområdet ved Bjerringbro.

I den sydlige del af Stenshedeområdet er registreret 7 gravhøje, der i dag alle er helt eller delvist ødelagte. Et par af dem kan man stadig ane som svage højninger, men flere af de andre kan ikke lokaliseres med sikkerhed.

Der er kun kendte fund fra en af gravhøjene – nr. 26. Heri er fundet to oldsager af flint, hvoraf den ene har været en svær flintøkse. Fundene viser, at der er tale om en gravhøj fra yngre stenalder og det vil ikke være overraskende, hvis der også her er tale om en gravhøj fra enkeltgravskulturen. Det kan også sagtens være tilfældet med flere af de andre gravhøje, men det vil kræve større eller mindre undersøgelser at få dateret gravhøjene. Fra samme høj er endvidere fundet lerkar med brændte ben. Her er der sandsynligvis tale om gravurner fra yngre bronzealder og end gravurner fra ældre jernalder også kan komme på tale. Fundene fra nr. 26 tyder altså på en gravhøj fra yngre stenalder, der er blevet genbrugt langt senere og fundene fra den nye høj (nr. 61 på figur 5) tyder på det samme mønster.

I skrivende stund er der planer om at byggemodne og bebygge et område i den sydlige del af Stenshedeområdet. Så måske får vi snart mulighed for at vende tilbage og kan allerede nu håbe på fund, der giver flere og bedre oplysninger om oldtiden end dem vi fik denne gang.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM G147
Lokalitet:	Hedemøllevej, Stenshede
Sogn, herred og amt:	Hjermind, Middelsom, Viborg
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130705-61 og -62
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2122-0771
Bygherre:	Bjerringbro Kommune
Areal:	Dele af ca. ha.
Rendegravemaskine fra:	Bjerringbro Entreprenør og Kloakservice
Deltagere i udgravningen:	Arkæolog Martin Mikkelsen (ansvarlig) Arkæolog Sanne Boddum (beretningspligt) Arbejdsmand Hans Jørgen Kristensen Frivillig: Eigil Ravn

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af Bjerringbro Kommune

Tak til Bjerringbro Kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid

Om bygherrerapporter

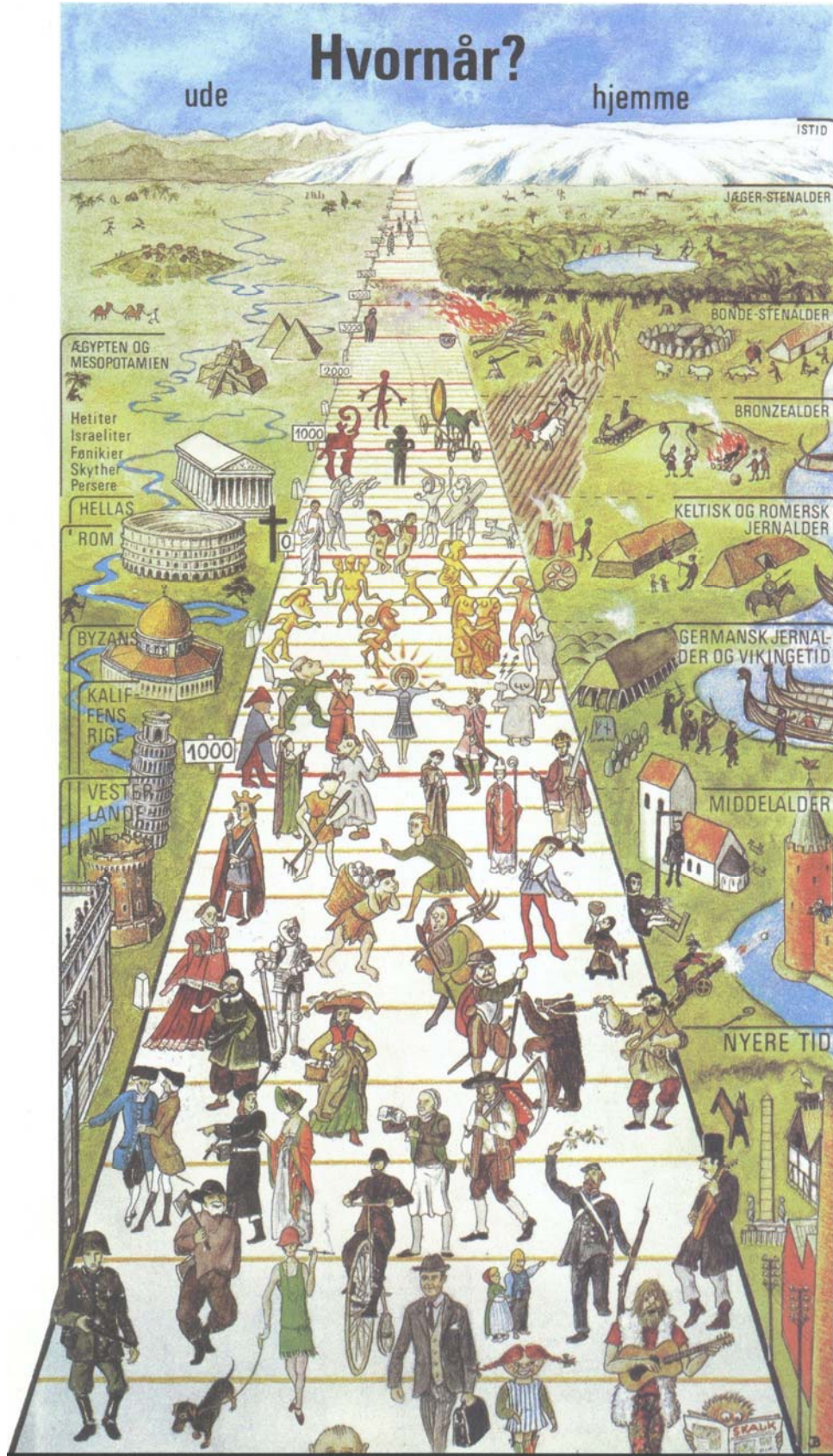
Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum udgiver museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Bygherrerapporter kan købes ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads(?) fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2005
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Under udarbejdelse
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK